

16. Recent innovations in international banking (Cross Report) [Electronic resource] // CGFS Publications. – 1986. – № 1. – Режим доступу : // www.bis.org/publ/ecsc01c.pdf.
17. Transmission mechanisms for monetary policy in emerging market economies [Text] // BIS Papers. – 2008. – № 35.

Summary

The review of the most considerable innovations which entailed system transformation of world financial market in a period 1990-2000 p.p is given in the article.

Отримано 15.12.2009

УДК 338.23:336.74(477)

М.І. Хмелярчук, канд. екон. наук, доц., Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано становлення інститутів, пов'язаних з формуванням та реалізацією монетарної політики в Україні, та висвітлено проблемні питання в їх функціонуванні в умовах фінансової кризи. Обґрунтовано необхідність посилення координації та регулювання ринку фінансових послуг з єдиного центру монетарної влади в країні.

Ключові слова: монетарна політика, інститути, фінансовий ринок, банки.

Постановка проблеми. Здобуття незалежності Україною та перехід на ринкові методи господарювання об'єктивно зумовили інституційні зміни в усіх секторах національної економіки, зокрема і в монетарній сфері. Адже в цілому монетарна політика є частиною економічної політики держави, точніше “діяльністю органів державної монетарної влади щодо управління пропозицією грошей в національній економіці для досягнення заздалегідь визначених макроекономічних цілей” [2, с. 21]. Очевидно, що досягнення поставлених цілей вимагає узгодження та координації усіх інституційних ланок національної економіки, зокрема органів законодавчої та виконавчої влади, монетарної і немонетарної влади тощо. Відповідно формування інституціонального середовища реалізації монетарної політики є актуальною проблемою науки і практики.

Аналіз останніх досліджень. У наукових дискусіях щодо перспективних шляхів формування монетарної політики НБУ беруть участь багато вітчизняних вчених та практиків, а саме: О.В. Дзюблюк, А.С. Гальчинський, Н.І. Гребеник, Т.О. Кричевська, А.О. Спіфанов, В.Д. Лагутін, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, М.І. Савлук, А.В. Сомик,

В.С. Стельмах, А. Чухно та ін. Причому більшість вчених наголошують на тому, що монетарна політика відіграє важливу роль у всій сукупності здійснюваних ринкових перетворень у країні. Водночас у їх працях не приділена достатня увага формуванню інституціонального середовища монетарної політики в Україні та ефективності функціонування усіх інститутів, що пов’язані з реалізацією її на практиці.

Метою статті з цих позицій є дослідження інституційного середовища формування та реалізації монетарної політики в умовах ринкових інституційних перетворень та економічної кризи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вихідним пунктом аналізу інституційного середовища формування монетарної політики в Україні є визначення її структурних ланок, що безпосередньо пов’язані з реалізацією монетарної політики. У цьому зв’язку слід відзначити, що у науковій літературі термін “інституція” розглядається як “правила гри в суспільстві, придумані людьми обмеженими, що спрямовують людську взаємодію у певне річище”, а отже, стимулюють соціально-економічний розвиток [3]. Причому інституції в економічній сфері класифікуються на три групи: офіційні та неофіційні правила поведінки економічних суб’єктів, зокрема правові акти; організаційні структури і форми; інституціональні конфігурації, що включають як офіційні та неофіційні правила, так і групи організацій, що забезпечують їх реалізацію [9, с. 2]. Розглядаючи у такому ракурсі інституційне середовище формування монетарної політики в Україні, слід відзначити становлення таких її основних інституційних складових: по-перше, – це становлення законодавчої бази та нормативно-правових актів з питань грошово-кредитного регулювання, по-друге, – формування організаційних структур та інституціональних конфігурацій, головними функціями яких є організація та реалізація монетарної політики в країні. До названих конфігурацій у монетарній сфері в країнах з ринковою економікою традиційно відносять національний фінансовий ринок та його головних учасників – банківські та небанківські фінансові установи.

Слід зазначити, що формування усіх інститутів монетарної політики в Україні відбувалося поступово та взаємообумовлено. Мається на увазі, що прийняття відповідних законодавчих актів сприяло становленню національного фінансового ринку та функціонуванню його головних інституційних учасників, банківських та небанківських установ. Відповідно в контексті дослідження інституціонального середовища формування монетарної політики в Україні заслуговує на увагу аналіз основних інституційних змін, що торкнулися монетарної сфери України після здобуття незалежності.

З цих позицій першим кроком на шляху інституційного реформування монетарної економіки України було прийняття Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 20 березня 1991 року. Цей законодавчий акт обумовив дворівневу інституційну структуру національної банківської системи: верхній рівень – емісійний центральний банк, нижній рівень – неемісійні комерційні банки. Відповідно Закон передбачає можливість функціонування Національного банку України (НБУ), а також універсальних та спеціалізованих банків. Визначені також організаційно-правові форми банків і порядок створення, державної реєстрації, ліцензування діяльності та реорганізації банків [4].

Наступним важливим етапом на шляху інституційного становлення монетарної сфери стало прийняття у 1999 р. Закону України “Про Національний банк України”. У цьому Законі вперше визначено, що основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України. На виконання своєї основної функції “Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також у межах своїх повноважень – цінової стабільності” [5]. Відтак у Законі визначені й інші функції НБУ, що сприяють стабільному функціонуванню національної банківської системи, стану платіжно-розрахункового механізму в країні, національній економічній безпеці. В цілому це забезпечує ефективне функціонування економічної системи. Причому, важливим є те, що НБУ при виконанні своїх функцій є незалежним від інших органів законодавчої та виконавчої влади, що посилює його відповідальність за дотримання макроекономічної стабільності в державі, особливо у монетарній сфері.

Водночас, як справедливо зазначає Б.П. Адамик, незалежність центрального банку об’єктивно не може бути абсолютною. У тактичних питаннях щодо регулювання економіки вона не повинна суперечити стратегічним цілям економічної політики органів державного управління. Як головна кредитна інституція держави центральний банк повинен враховувати загальноекономічні цілі та узгоджувати свої дії з урядом й іншими державними установами, що формують економічну й фінансову політику [1, с. 19]. Слід зазначити, що узгодження дій між усіма гілками влади в країні є необхідною умовою економічної стабільності, а в умовах економічної кризи – основою її подолання.

У формуванні інституціонального середовища реалізації монетарної політики важливу роль відіграє фінансовий ринок, “оскільки вплив грошово-кредитної політики центрального банку передається економіці через механізми грошового, валютного та фондового ринку. Тому від ефективності функціонування фінансового ринку залежить дієвість грошово-кредитної політики центрального банку, ступінь його

незалежності у прийнятті та реалізації своїх рішень” [1, с. 10]. Відтак важливим кроком на шляху формування інституційного середовища реалізації монетарної політики було прийняття у 2001 р. Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [6].

Вищеназваний Закон визначив загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг. Причому важливим є те, що у Законі чітко окреслено інституційну структуру фінансового ринку України, яка передбачає надання “професійних послуг на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів” [6], і водночас відповідає світовій практиці структури фінансового ринку.

З цих позицій формується інституційна структура вітчизняного ринку фінансових послуг як сукупність фінансових установ, що можуть вступати у фінансові відносини та надавати фінансові послуги. Проте найбільш динамічно розвивається така інституційна складова фінансової системи, як банківська, котра забезпечувала і забезпечує виконання більшості фінансово-кредитних операцій. Водночас поряд з банками почали функціонувати небанківські фінансово-кредитні установи, а саме: інвестиційні фонди, кредитні спілки, страхові компанії, фінансові компанії, недержавні пенсійні фонди, ломбарди. Динамічно зростаючий сектор небанківських фінансових установ України на сучасному етапі характеризується зростанням як кількісних, так і якісних показників діяльності. Так, за станом на 30.06.2008 до Державного реєстру фінансових установ було внесено інформацію про 1966 небанківських фінансових установ, що на 59 установ більше, ніж було на початок 2008 р. [7].

Крім того, небанківський фінансовий сектор у цілому значно відстає від банківського як за загальним обсягом активів, так і за темпами їх росту. Якщо за I півріччя 2008 р. активи банків зросли на 16,6 %, то активи небанківських фінансових установ (НФУ) – на 12,1 %, що призводить до поступового зниження частки активів небанківських фінансових установ у активах усього фінансового сектора. У 2005 р. частка активів НФУ становила 10,2 %, у 2006 р. – 8,5 %, у 2007 р. – 7 %, у I півріччі 2008 р. – 5,4 %. Відтак найвищу активність на фінансовому ринку країни надалі демонструють банківські установи. Рівень їх активності на фінансовому ринку України становить 93,8 %. Водночас рівень активності страхових компаній становить 5,4 %, недержавних пенсійних фондів – 0,07 %, ломбардів – 0,07 %, фінансових компаній – 0,51 %, кредитних спілок – 0,82 % [7].

Таким чином, в Україні склалась банкоцентрична інституціональна модель фінансового ринку. Відповідно практично лише банківська система країни забезпечує реальний сектор економіки та населення кредитними ресурсами та надає широке коло банківських послуг (розрахунково-касові операції, депозитні операції, операції з цінними паперами тощо).

Однак протягом 2008-2009 рр. склалося вкрай несприятливе політико-економічне середовище для реалізації монетарної політики та розвитку банківської системи країни. Йдеться передусім про негативний вплив на функціонування банківської системи України світової фінансової кризи, а також внутрішнього політичного протистояння. Вказані чинники зумовили вкрай загрозливу ситуацію у банківській системі країни, що характеризувалася у цей період негативними тенденціями: масовий відтік коштів з банківської системи; погіршення фінансового стану банків; розбалансування активів та пасивів; зниження ліквідності та зростання обсягів несплачених розрахункових документів; девальвація національної валюти.

У цих кризових умовах настала об'єктивна можливість для активізації небанківських фінансових установ, зокрема кредитної кооперації, яка, на перший погляд, меншою мірою залежна від світових фінансових процесів та криз. Так, за матеріалами інформаційних служб, кредитні спілки лише з січня по липень 2008 р. надали на 40 % більше кредитів, ніж за аналогічний період минулого року, а у вересні 2008 р. – у десятки разів більше від аналогічного періоду минулого року. Це дало змогу заробити кредитним спілкам у першому півріччі 2008 р. 688 млн. грн. доходів, що набагато більше ніж в минулому році [8, с. 1].

Однак експерти фінансового ринку відзначають і ризики, які можуть супроводжувати діяльність кредитних спілок у таких умовах: швидке зростання активів та можливість виникнення проблеми ліквідності; наявність псевдокредитних спілок, які не підзвітні Дефінпослуг і можуть лише псувати репутацію справжнім кредитним спілкам тощо [8]. Враховуючи вищенаведені обставини, а також те, що до спектру фінансових послуг небанківських фінансових установ залучені споживачі, які зазвичай не мають достатньої інформації про фінансові послуги, надзвичайно актуальною є необхідність чіткої координації та державного регулювання ринку фінансових послуг.

Слід зазначити, що на сучасному етапі в Україні сформовані відповідні інститути, які є регуляторами на національному фінансовому ринку, а саме: Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг. Ці інститути реалізують

державну політику щодо функціонування фінансового ринку України та регулюють його відповідні сегменти. Тобто НБУ здійснює регулювання діяльності банків, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку – ринок цінних паперів та похідних цінних паперів, а Уповноважений орган виконавчої влади – інші ринки фінансових послуг.

Однак у зв'язку із банкоцентричною моделлю фінансового ринку в Україні фактично найбільш дієвим регулятором на ринку фінансових послуг є Національний банк України. Тому на сучасному етапі серед науковців та практиків ведеться дискусія щодо можливості створення в Україні єдиного регулятора фінансового ринку при Національному банку України. На користь цього свідчать активні дії НБУ з подолання фінансової кризи в Україні, а саме:

- підтримка ліквідності банківської системи (програми фінансового оздоровлення банків та підтримка їх ліквідності в оперативному порядку);
- стабілізація ситуації на валютному ринку (обмеження кредитування в іноземній валюті контрагентів, які не мають валютного виторгу; проведення валютних інтервенцій, валютних аукціонів; обмеження на готівковому валютному ринку);
- інші заходи (тимчасовий мораторій на дострокове зняття депозитів; введення тимчасових адміністрацій та фінансове оздоровлення банків; збільшення суми гарантування вкладів; зміна порядку розподілу прибутку НБУ тощо).

Вищенаведені заходи НБУ мають важливе значення для подолання економічної кризи в Україні та сприятимуть підвищенню довіри суспільства до банківської системи. Слід відзначити, що довіра суспільства як до банківських, так і до небанківських фінансових установ є важливим чинником формування сприятливого інституційного середовища реалізації монетарної політики в Україні. Адже довіра як одна з форм соціальної взаємодії між людьми фактично є неформальним інститутом, що забезпечує суспільну підтримку монетарної політики та її реалізацію на практиці.

Висновки. Таким чином, реалізація ефективної монетарної політики на практиці вимагає її належного інституційного забезпечення, що набуває особливо важливого значення в умовах ринкових інституційних перетворень. Йдеться про формування інституційної архітектури монетарної політики, основою якої є функціонування формальних і неформальних інститутів, котрі створюють сприятливе середовище для реалізації монетарної політики в країні. До формальних інститутів слід віднести чинне законодавство та нормативно-правові акти, які регулюють грошово-кредитні відносини в суспільстві, а також інституціональні

конфігурації, зокрема національний фінансовий ринок та його головних учасників – банківські та небанківські установи. Останні в свою чергу сприяють продуктивному використанню наявних у суспільстві ресурсів, спрямовуючи грошові потоки та капітали для інвестиційної підтримки реального сектора економіки, а отже, виступають важливою ланкою прямої та зворотної дії трансмісійного механізму монетарної політики.

Водночас слід зазначити важливе значення ефективної координації та регулювання ринку фінансових послуг з одного центру монетарної влади в країні. Це сприятиме формуванню єдиних стандартів надання фінансових послуг, а отже, підвищенню довіри в суспільстві до банківських і небанківських фінансових установ, до монетарної політики у країні, а також стабілізації соціально-економічної ситуації в цілому.

Список літератури

1. Адамик, Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навчальний посібник / Б. П. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.
2. Лагутін, В. Д. Монетарна політика в трансформаційній економіці: довіра, стратегія, механізми реалізації [Текст] / В. Д. Лагутін, Т. О. Кричевська. – К : КНЕУ, 2004. – 268 с.
3. Норт, Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки [Текст] / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
4. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 20 березня 1991 року. – Режим доступу : [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
5. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. – Режим доступу : [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. – Режим доступу : [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
7. Результати розвитку ринків небанківських фінансових послуг України за I півр. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/analit>.
8. Чи впораються кредитні спілки з потоком клієнтів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications>.
9. Шкворець, Ю. Ф. Роль інституційних чинників в інноваційному розвитку економіки [Електронний ресурс] / Ю. Ф. Шкворець. – Режим доступу : <http://www.iee.org.ua/files/conf/conf>.

Summary

The development of the institutions, that are connected with the formation and realization of monetary policy in Ukraine were analyzed, and elucidated the problem questions of its functioning under conditions of financial crisis. The necessity of intensify of coordination and regulation of market of financial services from united center of monetary power were proved.

Отримано 15.12.2009